

КОНЦЕПЦІЯ «СРОДНОЇ ПРАЦІ» ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ У ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВІМІР

Кікінежді О. М.

доктор психологічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

Кізь О. Б.

кандидат психологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

Василькевич Я. З.

кандидат психологічних наук, доцент,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
м. Переяслав, Україна

У людиноцентричній парадигмі крізь призму концепції «срідної праці» Г. Сковороди обґрунтovується психологічна проблема життетворчого самоздійснення нової генерації українців. Гуманістичні ідеї «срідності», «філософії серця», свободолюбства видатного українського філософа осмислюються як психологічні орієнтири духовно-інтелектуального становлення зростаючої особистості.

Ключові слова: «срідна праця», особистість, самопізнання, духовно-інтелектуальне становлення.

The psychological problem of life-creating self-fulfillment of the new generation of Ukrainians in the human-centred paradigm, through the prism of the concept of «related work» by H. Skovoroda, is substantiated. The humanistic ideas of «kinship», «philosophy of a heart», and love for freedom of the outstanding Ukrainian philosopher are interpreted as psychological guidelines for the spiritual and intellectual formation of a growing personality.

Keywords: «related work», personality, self-knowledge, spiritual and intellectual development.

Звернення до людинознавчої проблематики у творчій спадщині видатного українського філософа епохи Просвітництва XVIII століття Г. Сковороди, 300-річчя від дня народження якого відмічає сьогодні весь світ і Україна, фокусує увагу дослідників на пошуку психологічних орієнтирів духовно-інтелектуального виховання і навчання нової генерації українців та українок задля збереження людяності в «нелюдських умовах» повномасштабної війни росії проти України.

Мета статті — через дослідження людиноцентричної парадигми крізь призму концепції «срідної праці» Г. Сковороди, гуманістичних ідей «філософії серця», свободолюбства обґруntovati психологічні орієнтири життєтворчого самоздійснення нової генерації українців, духовно-інтелектуального становлення зростаючої особистості.

Правдива мудрість науки «Духу, що животворить» геніального українського Любомудра є доказом величезної життєвої сили нашої нації і духовним дороговказом для нас, нащадків, у боротьбі за свободу і незалежність України.

Як зазначають науковці, своєрідність етико-гуманістичної концепції Г. Сковороди, його творча спадщина залишається «терра інкогніта» для дослідників, оскільки тайтъ у собі величезні поклади незатребуваних досі продуктивних і гостроактуальних тем для сьогодення, однією з якої є феномен «срідності» як зasadничої основи творчої самореалізації людини, її духовного розвитку загалом. Психологічний вимір крізь призму концепції «спорідненої праці» дасть змогу віднайти новітній характер розгляду проблеми життєтворчого здійснення людини в сучасних умовах.

Гуманістичним ідеям Сковороди, а саме — ідеї «срідності», самопізнання, «філософії серця», свободолюбства як глибинних проблем особистості, її вродженої духовної потреби, викладеним у фундаментальній праці філософа «Розмова, названа алфавіт, чи буквар світу», суголосять наукові пошуки багатьох українських психологів. Так, П. Чамата досліджував теоретичні проблеми самопізнання та самосвідомості (збірники статей «Нариси історії вітчизняної психології» (1952-1959). Г. Костюк зазначав, що «правдиве мистецтво виховання виявляється там, де воно опирається на прояви «саморуху», ініціативи, самостійності, творчої активності в житті особистості, яка розвивається, іх викликає і спрямовує у відповідності з метою суспільства, яке готове свою зміну» [4, с.136]. Проблема стійкості та незалежності людини в площині проблематики вчинку на високому теоретичному рівні ґрутовно опрацьована В. Роменцем [6].

Категорія особистості як одна з центральних у людинознавстві загалом та у академічній і практичній психології зокрема, розглядається з точки зору раціогуманістичної світоглядної методологічної орієнтації (Г. Балл, І. Бех, Р. Трач), «генези здійснення особистості» (С. Максименко), традиції духовно-екзистенційного розуміння особистості (М. Борищевський, В. Величко, Т. Говорун, Н. Жигайлло, А. Зелінченко, З. Карпенко, Е. Помиткін, М. Савчин), як соціокультурної реальності, коли осмислює себе і своє життя в певних дискурсах (Т. Титаренко), суб'єкта самовизначення і здійснення вчинку (В. Роменець, В. Татенко), актуалізації творчої сутності людини (В. Моляко, О. Кульчицька), історико-психологічної реконструк-

ції психологічної думки та діалогічності української культури (В. Куєвда, В. Литовський, Ю. Рождественський, В. Турбан, М.-Л. Чепа та ін. учени).

В антропологічному пізнанні людини як головного носія ментальноності й цивілізаційного прогресу ідея самопізнання, згідно сучасних психологічних досліджень, є рефлексією свого внутрішнього світу, усвідомлення власного потенціалу та реальних можливостей. На думку видатного мислителя, немає нічого важливішого, величнішого і кориснішого, як пізнати себе самого: «Боже мій! Наскільки люди не розуміють, що всередині нас таємно живе істинне добро, яке ні тля не єсть, ні злодій не підкопує! Чому ж ти, людино, боїшся долі? Чи не бачиш, що вона може відібрати в тебе лише те, що пусте, а над істинним твоїм добром влади не має? Серце твоє, думки твої, дух твій і розум — вони є корінь і начало твоєї фортуни, що підкорена плоті, чи розумієш? Яка його ціна й велич? Ах, пізнай себе, людино!» [8, с. 223].

Особливо, як наголошує М. Борищевський, якщо мати на увазі розвиток людської особистості як духовної істоти, адже без самопізнання неможливе становлення самоідентичності, яка є умовою виникнення відповідальності, що слід розглядати як базове утворення у структурі моральності, а відтак і як неодмінну детермінанту становлення та розвитку духовності [2, с. 23].

Говорячи про «внутрішню людину», видатний філософ часто вживає поняття «серце», за допомогою якого окреслює «невидиму природу» психічного та духовного життя. Дослідження впливу «філософії серця» на розвиток гуманітарної царини сучасної науки, в центрі якої — проблема життєвого сенсу людини, соціально-філософський аналіз проблем духовності, а також ідеї «срідної праці» як основи самоздійснення та творчої діяльності знаходимо у працях сучасних філософів (М. Братасюк, С. Вільчинська, Г. Волинка, Н. Добрянська, І. Захара, В. Костенко, А. Мудрик, М. Скринник, Д. Слободянюк та ін.).

У цьому контексті актуальним рефреном звучить думка психолога Г. Балла, що «гуманістична орієнтація в галузі освіти, виховання, психологічної допомоги тощо передбачає спрямованість: а) на гармонійне вдосконалювання цілісної особи; б) на підвищення рівня її власне особистісного розвитку, що потребує якомога більш повного й органічного (відповідного ресурсам і потенціям особи) її «входження в культуру», причому не тільки як носія, але і як суб'єкта останньої». Утім, наголошує вчений, точніше говорити про входження в систему, компоненти якої представляють репродуктивно-нормативну й діалогічно-творчу сторони культури у її загальнолюдському, особливих (національних, професійних та ін.) та індивідуальних (особистісних) модусах» [1, с. 178].

У концепції «сродної праці» Г. Сковороди актуалізується творча сутність людини як ключова в індивідуальному самоздійсненні особистості. Згідно психологічних досліджень В. Моляко щодо феномену творчості як основи формування особистості, властива людині спорідненість є основою її становлення як людини-творця, що з найбільшою користю для себе і для інших людей здатна виявити свій духовно-життєвий потенціал. Учений виокремлює такі творчі здібності: прагнення до оригінальності в рішеннях, пошуки нового, наполегливість у досягненні мети, винахідливість, критичність і самокритичність, гнучкість мислення, енергійність, упертість, віра в себе [5].

Слід зазначити, що згідно поглядів Г. Сковороди, «сродність» є результатом вибору людиною поля своєї діяльності, а можливість вибирати є необхідною умовою буття людини в ситуації свободи. Тому тема свободи, яку філософ вважає запорукою й умовою здійснення вищих потенцій особистості та суспільства, займає чільне місце в роздумах мислителя-гуманіста. Коли немає можливості вибирати, немає й сродності. Так, не родовід, майнове багатство та чини, але «сродність» має визначати істинні виміри людини в суспільстві та суспільства в людині. Філософ є прихильником особистої свободи, його втеча від світу, автоепітафія «світ ловив мене, та не спіймав» є одним із засобів не лише особистого, а й національного самозбереження, бо тільки через своє, національне, можна осягнути загальнолюдське.

На думку Г. Сковороди, споріднена праця визначає міру реалізації людиною особистого покликання і суспільної користі. Філософ пише: «Зовсім мертвa душа людська, позбавлена природної своєї справи, подібно до каламутної та смердючої води, що замкнена в темряві. Переконував я безперестанно молодиків у тому, щоб шукали свою природу. Шкода, що батьки завчасу не вкладають того в серця синам своїм. Звідси й буває, що військову роту веде той, хто мав би сидіти в оркестрі» [7, с. 422]. Адже саме нахил до того чи іншого виду і роду діяльності людини і зумовлює першочергово її (діяльності, праці) сродний характер. Окрім того, діяльність, яка не відповідає природним задаткам людини, може бути шкідливою для суспільства. На його думку, така ситуація пов'язана з тим, що не всі молоді люди займаються самопізнанням, до якого мають підштовхувати батьки в процесі сімейного виховання. Означені ідеї Г. Сковороди знайшли своє відображення у дослідженнях Т. Говорун, О. Кікінежді щодо психологічних механізмів соціалізації дітей і молоді та ролі батьківської сім'ї у підготовці до виконання різноманітних соціальних ролей: подружніх, батьківських, родинних, громадянських (професійних, політичних, культурно-освітніх) [3, с. 22].

У контексті людиноцентричної парадигми сучасні пріоритети соціокультурної модернізації системи освіти відображають загальні тенденції дослідження людини як суб'єкта життєтворчості в психологічних дослідженнях, пошук шляхів та методів окреслення перспектив становлення зростаючої особистості, що суголосно Сковородинським «вслуховуванню в себе», шляхетності й аскетизму, усвідомленню власної психологічної і духовної сили на шляху до мудрості, щастя і автентичного життя.

Сьогодні як ніколи актуально звучать наповнені глибоким сенсом ідеї життєвої мудрості Г. Сковороди, які стосуються психологічної сутності людини, пошанування старокиївських, козацьких традицій, ідеї примата Духу, серця, внутрішнього горіння, голосу совісті тощо, що є цінними дорожевказами у гуманістичному спрямуванні громадянського виховання молодого покоління українців, творчого самовизначення особистості в складних соціально-економічних, політичних і гуманітарних обставинах сьогодення та її боротьби за свободу і незалежність нашої держави, гідного, достойного і мирного буття для цивілізаційного світу загалом і кожної людини зокрема.

Список використаних джерел

1. Балл Г. О. Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці : моногр. / за ред. Г. О. Балла. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 206 с.
2. Борищевський М. Й. Психологічні закономірності розвитку духовності особистості : моногр. / за заг. ред М. Й. Борищевського. Київ : Педагогічна думка, 2011. 200 с.
3. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія : навч. посіб. Київ : Вид. центр «Академія», 2004. 308 с.
4. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.
5. Моляко В. А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности. *Обдарована дитина*. 2002. № 4. С. 19–26.
6. Роменець В. А. Вчинок і постання канонічної психології. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії* / за заг. ред. В. О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 11–37.
7. Сковорода Г. Твори : в 2 т. / 2-ге вид., виправ. (Київська б-ка давнього укр. письменства. Студії). Київ : ТОВ «Видавництво «Обереги», 2005. Т. 1 (5). 528 с.
8. Сковорода Г. Твори : в 2 т. / 2-ге вид., виправ. (Київська б-ка давнього укр. письменства. Студії). Київ : ТОВ «Видавництво «Обереги», 2005. Т. 2 (6). 480 с.